

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

© А.С. Головацький, В.Г. Черкасов, І.В. Дзевульська, І.О. Тимошенко, О.І. Ковальчук, 2015

УДК 378.075

А.С. ГОЛОВАЦЬКИЙ¹, В.Г. ЧЕРКАСОВ, І.В. ДЗЕВУЛЬСЬКА, І.О. ТИМОШЕНКО, О.І. КОВАЛЬЧУК
¹Ужгородський національний університет, медичний факультет, кафедра анатомії людини та гістології, Ужгород; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, медичний факультет № 1, кафедра анатомії людини, Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ АНАТОМІЇ ЛЮДИНИ В МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Предмет «анатомії людини» посідає одне з провідних і важливих місць як традиційна фундаментально-теоретична та навчальна дисципліна, а як навчальний предмет є однією із важливіших навчальних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах. Значення анатомії як однієї з основ теоретичної медицини прекрасно розуміють вітчизняні вчені та лікарі, адже успішне засвоєння програмового матеріалу залежить не тільки від професійної майстерності викладачів, але й від старанності та раціональної підготовки студентів. Період навчання в університеті належить до напруженої розумової праці, особливо важким є початок навчання, що пов'язано з різним рівнем підготовки і недостатньою соціально-психологічною готовністю до змін соціального середовища.

Ключові слова: особистість студента, установка, предмет, заучування, навчання

Вступ. Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він ввійде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Тому питання особистісного становлення студентів в аспекті їхньої професійної діяльності має постійно бути в центрі уваги вищої школи. Для цього система навчально-освітнього процесу повинна вибудовуватися на ґрунті гармонізації розвитку студента і як особистості, і як фахівця.

Особистість – суспільна істота, наділена свідомістю і представлена психологічними характеристиками, які є стійкими, соціально зумовленими і виявляються у суспільних зв'язках, відносинах з навколишнім світом, іншими людьми та визначають поведінку людини. Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти, внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку [2, 9].

Студент – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу та навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Процес навчання за своєю сутністю є рухом студента шляхом пізнання від незнання до знання,

від неповного до повнішого, ширшого і точнішого знання. У процесі навчання формуються пізнавальні, практичні вміння і навички, відбувається розвиток і виховання студентів [9].

Отже, формування майбутнього фахівця в процесі навчання – це становлення особистості студента засобами навчання з метою формування пізнавальних, практичних вмінь і навичок з певної галузі науки, необхідних для встановлення суспільних зв'язків і відносин з навколишнім світом.

Особистість характеризується розумністю (визначає рівень інтелектуального розвитку), відповідальністю (рівень розвитку почуття відповідальності, уміння керувати своєю поведінкою, аналізувати свої вчинки і відповідати за них); свободою (здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень); особистою гідністю (визначається рівнем вихованості, самооцінки); індивідуальністю (несхожість на інших). Виявляються та формуються всі ознаки особистості в процесі свідомої діяльності і спілкування [2].

Провідним видом діяльності студентів є навчання, що є не простим передаванням знань від викладача до студента. Це процес активного оволодіння знаннями, навичками і вміннями під керівництвом наставника. Навчання повинно мати розвиваючий характер. Викладач навчає спостерігати, порівнювати, аналізувати, висловлювати свої думки за допомогою мови. Такі студенти нав-

чаються самостійно мислити і здобувати нові знання. Розвиваючи самостійність у студентів, викладач створює систему навчальних завдань, виховує відповідальність особистості. Одним із основних завдань сучасного викладача залишається керівництво навчальним процесом, не обмежуючи свободи студентів та поважаючи особисту гідність, стимулюючи розвиток навчального інтересу та формування індивідуальності.

В навчальному процесі медичних факультетів провідне місце належить анатомії людини – цьому стрижню, на який нашаровуються придбані знання. Лікарю необхідні фундаментальні знання з проблем індивідуальної мінливості з варіантами і аномаліями розвитку, а також ембріологічні, порівняльно-анатомічні дані, тератологічні відомості в різних функціональних обставинах і, як правило, при хворобі. Перед викладачем анатомії людини поставлені завдання: необхідно не тільки сформувати у студентів глибокі і міцні знання предмета, а й навчити їх пов'язувати анатомічні знання з потребами практики, що сприяє розвитку клінічного мислення, яке базується на фундаментальних знаннях і вміннях мислити взагалі. Останнє приходить з досвідом внутрішньої роботи і спілкування з викладачами на вербальному рівні, коли студент мобілізує всі види пам'яті. В даний час значна частина студентів зазнає труднощів відповідати усно при демонстрації структур на анатоомічних препаратах, їм простіше виконати тест або підготувати реферат, використовуючи готові інтернет-джерела. В університет приходить вчорашній школяр з базовою підготовкою, але володіє певними технічними навичками і знайомий з тестовою формою контролю. Студенти з шкільним стереотипом мислення відтворюють визуальний матеріал, але поступово повинні відповідати осмислено. Проблема ускладнюється ще й тим, що першокурсник, не встигнувши адаптуватися, виявляється в середовищі з іншими вимогами, установками і величезним об'ємом матеріалу. До цього ще додається відсутність уміння самоорганізації та самореалізації. Професійні компетенції на початкових етапах купуються в процесі накопичення знань, зокрема, з анатомії, при наявності програм системного і послідовного навчання.

Отже, мета навчання на кафедрі анатомії людини спрямована на досягнення двох цілей: 1) освітньої, що складається в накопиченні студентами знань про будову тіла людини; 2) виховної, що складається у формуванні особистісних, моральних, професійних якостей. Це обумовлено тим, що анатомія людини є першою навчальною дисципліною, з якої починається знайомство студентів з медициною, а також тією обставиною, що її вивчення пов'язане з використанням анатомічних препаратів.

Обговорення. В умовах викладання анатомії людини вирішуються такі загальноузовівські завдання виховання, як розвиток у студентів інте-

ресу до патріотизму і філософії світогляду, активного самостійного пошуку знань, набуття навичок і вмінь у навчальній роботі, вироблення норм поведінки (обов'язковості, гідності, дисциплінованості, відповідальності у всіх діях і вчинках). Крім того на кафедрі анатомії здійснюється виховання любові до професії лікаря, гуманності, уважного ставлення до людини, формується вміння спростувати твердження про расову вищість, правильне розуміння співвідношення соціального і біологічного в природі людини, еволюційних ідей розвитку, переконані в тому, що досконале знання нормальної будови систем і органів тіла людини допоможе розібратися в їх патологічних змінах.

Наш досвід показує, що здійснення єдності навчальної та виховної сторін багато в чому залежить від того, наскільки процес оволодіння знаннями, вміннями та навичками усвідомлюється студентами як творча праця. Уміння навчити студентів володіти знаннями, отриманими на лекціях, практичних заняттях і під час самостійної підготовки робить навчання на кафедрі анатомії людини процесом, що розвиває творчі здібності, встановлює зв'язки і відносини, процесом, стимулюючим студентів до логічного мислення, узагальнення і абстрагування реальних ознак досліджуваних явищ.

Якими б різноманітними не були розглянуті навчальні ситуації, концепції навчання, види навчальних дій, мотиви і джерела навчальної діяльності, всі вони мають дещо спільне. Їх кінцеве завдання – направити зусилля студента на те, щоб набути багаж знань. Якщо немає зусиль, направлених на навчальну мету, то немає і самого навчання. Цей універсальний компонент будь-якого цілеспрямованого навчання називається заучуванням. Перша умова заучування: те, що необхідно пізнати і засвоїти, має бути відбито в психіці, виділено нею із всіх інших сторін зовнішнього і внутрішнього світу, які сприймаються. Мало дивитись – треба бачити. Мало слухати – треба чути. Інформацію, якої немає, неможливо засвоїти і опрацювати. Заучування може відбуватись за умови, якщо є, що заучувати. Певні предмети, події і властивості можуть викликати активність психіки, яка виражається в увазі, тому що вони пов'язані із внутрішніми джерелами її діяльності – потребою в інформації, потребами індивіда, його нахилами і цілями. Виявлення особистості людини у відборі, переробці і використанні інформації психологи називають установками. Багато експериментів і спостережень показують важливе, часом вирішальне значення установок індивіда в навчальній діяльності [6].

Ми провели на кафедрах анатомії людини таке дослідження: дві групи студентів перших курсів медичних факультетів отримали завдання, заучити одним і тим же способом з однаковою кількістю повторень один і той же матеріал. Але одну групу попередили, що матеріал не буде повторюватись

до перевірки, а другий сказали, що перед перевіркою буде можливість повторити. Потім несподівано обидві групи перевірили. Виявилось, що студенти, які сподівались довчити матеріал, запам'ятали його набагато гірше. У них не було установки на остаточне заучування. Дослідження показали, що установка визначає і строки, і міцність, і характер запам'ятовування. Навчання з установкою до «екзамену» зберігає знання лише до виходу з екзаменаційної аудиторії («вивчив – здав – забув»). Більш того, сприймання тієї ж інформації без установки на заучування часто взагалі не дає ніяких знань. Таким чином, проблема уваги й установки на навчання – це проблема мотивації студента. І увага, і установка на навчання є зовнішнім відбиттям певної направленості психічної й практичної діяльності студента, а саме направленості на результати, цілі чи процес навчання. Така направленість досягається зв'язуванням цих основних сторін навчання з внутрішніми, зовнішніми й особистісними детермінантами діяльності індивіда. Як і в будь-якій іншій діяльності, результати навчання визначаються не лише суб'єктивними факторами (ставленням студента до предмету), але й об'єктивними (властивостями самого матеріалу) [1].

Перша така властивість навчального матеріалу – його зміст. Предметом заучування можуть бути фактичні дані або узагальнені знання, поняття чи принципи, дії чи операції, уміння чи навички. Від того, який з цих типів матеріалу є предметом заучування, значно залежать структура навчання, методи і способи навчання.

Друга властивість навчального матеріалу – його форма. Вона може бути життєвою, коли навчання відбувається на реальних предметах чи видах діяльності, і дидактичною, коли навчання відбувається на спеціально схематизованих навчальних об'єктах і задачах. Вона може бути предметною, образною, мовленнєвою і символічною. Будь-яка з цих форм подачі навчального матеріалу представляє собою деяку мову, яка служить для передачі певної інформації – сигнальної, змістової, ціннісної чи командної. Дослідження психологів показали, що ефективність вибраної мови залежить від двох факторів: 1) від того, чи відповідає мова характеру матеріалу, що вивчається; 2) наскільки володіє студент даним способом кодування інформації і наскільки ця мова відповідає структурі мислення студента. Дослідження показали, що студенти здатні засвоїти основні поняття теорії множин. Але для цього студентам буде достатньо мовленнєвої і символічної форми повідомлення відповідної інформації.

Третя властивість навчального матеріалу, що виявлена дослідниками, – це його складність, яка впливає на ефективність заучування, його швидкість і правильність. Говорячи про складність чи легкість матеріалу, мають на увазі, що один матеріал студенти заучують швидше і з меншою кіль-

кістю прогалин і помилок, а інший – повільніше, із значними прогалинами й помилками. Складність заучування явно зростає із зростанням непередбачуваності кожного наступного елемента і кількості таких не передбачуваних «продовжень». Складність навчального матеріалу за інших однакових умов визначається ступінню зв'язку нового навчального матеріалу з наявним досвідом, знаннями і вміннями студента. Чим більше таких зв'язків, тим матеріал є легшим для заучування.

Четверта властивість, яка впливає на заучування навчального матеріалу, – його значення. Під значенням розуміють важливість тієї інформації, яку містить навчальний матеріал. Певні знання чи дії є важливими самі по собі чи для засвоєння наступного матеріалу. Вони можуть знадобитися для розв'язування задач, або можуть бути важливими для формування поведінки і певних рис особистості. Тобто поняття «значення» охоплює і категорії знання, і категорії користі, і категорії цінності. Значення може бути гностичним (пізнавальним), практичним (діловим), етичним (моральним), естетичним (художнім), соціальним (суспільним), виховним (педагогічним). Важливо підкреслити, що одного значення навчального матеріалу ще недостатньо. Щоб він успішно заучувався, він повинен мати певну значимість для самого студента, містити його потреби.

Із значимістю тісно пов'язана п'ята властивість – осмисленість навчального матеріалу. Спостереження й експерименти свідчать про те, що осмислений матеріал заучується краще (швидше і з меншою кількістю помилок). Що означає поняття «осмисленість»? Осмисленість матеріалу не є його ізольованою якістю, незалежною від суб'єкта засвоєння. Осмисленість залежить від того, чи є в арсеналі студента поняття, свідчення, дії, необхідні для розуміння елементів навчального матеріалу і встановлення зв'язків між ними.

Шоста властивість – структура навчального матеріалу. Цей фактор тісно пов'язаний з попереднім. Осмисленість визначається зв'язками нового, невідомого з відомим. Структура матеріалу – те, як встановлюються в ньому ці зв'язки.

Сьомий фактор, який впливає на заучування навчального матеріалу, – його обсяг, а саме кількість окремих елементів у ньому, що підлягають заучуванню. Визначити кількість елементів у незв'язному матеріалі легко. Складніше визначити обсяг матеріалу при заучуванні зв'язного матеріалу, оскільки в цьому випадку відбувається розумова перебудова матеріалу. Він впорядковується і організується у відповідності з досвідом і знаннями індивіда. Можна вказати ще один фактор – емоційні властивості навчального матеріалу. До нього належить, зокрема, привабливість матеріалу, його здатність викликати в студента певні почуття й переживання. Як показують дослідження, матеріал, що викликає сильні позитивні почуття, заучується легше, ніж байдужий і нудний. Матеріал,

пов'язаний з негативними емоціями (страх, гнів, зневага), заучується іноді гірше, а іноді краще, ніж байдужий. Мабуть, тут все залежить від направленості почуттів. Якщо вони викликані інформацією, що містить матеріал, заучування проходить краще. Якщо ж вони направлені на сам матеріал, заучування затрудняється. Серед можливих принципів регулювання ходу навчання немає таких, які можна було б розглядати як найкращі й універсальні. Одні з них більш ефективні при розв'язуванні одних дидактичних задач, другі – при розв'язуванні інших. Звідси виникає проблема оптимального поєднання цих принципів при програмуванні й регулюванні процесу навчання [1, 4].

Висновки. Особистість студента як майбутнього лікаря-спеціаліста – один з головних ціннісних орієнтирів у діяльності медичного університету. Буває так, що викладач вивчає і бачить студента тільки через викладацький стіл: як студент відвідує заняття, виконує завдання чи слухає і конспектує лекцію, як відповідає на заняття та модульних контролях. Інше деяких викладачів просто не цікавить. А між тим, це «інше» також

становить частину ядра особистості студента – її багатство чи бідність у прагненнях і задумах, її духовність чи бездуховність, моральність чи аморальність, гідність чи рабську покірливість і пристосовництво, силу духу чи слабкість характеру, працьовитість чи лінощі й апатію, корисливість чи безкорисливість тощо. Ставитись до студента із вузьких позицій і дивитися на нього лише через викладацький стіл в умовах особистісно-орієнтованого навчання та нової парадигми освіти неможливо. Сьогодні, як ніколи, викладач повинен навчитися бачити в студенті особистість, розуміти всю складність і багатогранність її структури, враховувати його вікові та індивідуальні особливості, виявляти у студента спадкові, набуті та зростаючі здібності й можливості, створювати максимально сприятливі умови для їх розвитку, розрізняти багатозначність його вчинків і дій, різноманітність почуттів, емоцій, мотивів. Тільки за таких умов викладач може ефективно керувати процесом навчання, розвитку і виховання студента як особистості, контролювати цей процес і вносити відповідні стимули й корективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Возрастная и педагогическая психология / Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов // Под ред. проф. А. В. Петровского. — М.: Просвещение, 1973. — 288 с.
2. Загальна психологія: Підручник / За заг. ред. С. Д. Максименка. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 704 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка: Навч. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. — Чернігів, 2003. — 528 с.
4. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. — К.: Либідь, 2007. — 256 с.
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — 486 с.
6. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. — К.: ЕксОб, 2003. — 304 с.
7. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. — К.: Центр навч. літератури, 2004. — 272 с.
8. Основи практичної психології: Підручник / За заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. — К.: Либідь, 2003. — 536 с.
9. Рыбалко Е.Ф. / Возрастная и дифференциальная психология: Учеб. пособие. — Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1990. — 256 с.
10. Слепкань З.І. / Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посіб. — К.: Вища школа, 2005. — 239 с.

A.S. HOLOVATSKYI¹, V.G. CHERKASOV, I.V. DZEVULSKA, I.O. TYMOSHENKO, O.I. KOVALCHUK

¹Uzhhorod National University, Medical Faculty, Department of Human Anatomy and Histology, Uzhhorod; Bogomolets National Medical University, Medical Faculty № 1, Department of Human Anatomy, Kyiv

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING HUMAN ANATOMY IN MEDICAL UNIVERSITIES

The subject of «Human Anatomy» is one of the leading and important places like the traditional fundamental theoretical and academic discipline and as a subject is one of the integral seats among disciplines in higher medical universities. The value of anatomy as a basis for theoretical medicine perfectly understand our scientists and doctors, as the successful assimilation of program material depends not only on the professional skills of teachers, but also the diligence and efficient work of students. The period of study at university should be attributed to the intense mental work, especially difficult is the beginning of studies, due to the lack of social and psychological readiness to change the social environment and different backgrounds to learn.

Key words: the identity of the student, the installation, the subject, memorizing, learning and training

Стаття надійшла до редакції: 27.08.2015 р.